

Ιχνηλατώντας τα ερτζιανά

Δύσκολοι οι καιροί για πρίγκηπες

Το ραδιόφωνο θα μπορούσε να είναι το πιο θαυμάσιο μέσο δημόσιας επικοινωνίας, που φαντάζεται κανείς. Θα μπορούσε να είναι, εάν όχι μόνον μετέδιδε, αλλά και δεχόταν μηνύματα. Εάν οι ακροατές όχι μόνον άκουγαν, αλλά και μιλούσαν, όχι απομονωμένοι, αλλά ερχόμενοι σ' επαφή μεταξύ τους.

Μπέρτολτ Μπρεχτ, 1930

Στις 31 Μαΐου 1990 η μη κρατική ραδιοφωνία είχε τα γενέθλιά της. Τρία χρόνια πέρασαν από την κατάργηση του κρατικού μονοπωλίου στα ερτζιανά, αλλά μετά την άνοιξη, στη διάρκεια της οποίας άνθισαν χίλιες κεραιές, οι τοπικοί ραδιοσταθμοί εισήλθαν στην περίοδο του χειμώνα. Ήδη άρχισε η αντίστροφη πορεία με κύρια χαρακτηριστικά τη συρρίκνωση του περιεχομένου των προγραμμάτων, τις αλλαγές στην μορφή τους και τους περιορισμούς στις δαπάνες. Από τους 69 ραδιοσταθμούς, που λειτουργούν στην Αθήνα και τους 42 της Θεσσαλονίκης, είναι αμφίβολο αν μέσα σ' ένα χρόνο, παραμείνουν οι μισοί, ενώ στην πρωτεύουσα η διαφημιστική αγορά μπορεί να συντηρήσει, σύμφωνα με τους επαίοντες, μόνον πέντε ως επτά ραδιοσταθμούς.

Μία προοπτική δυσοίωνη, παρά τις μεγαλόστομες εξαγγελίες περί ελεύθερης ραδιοφωνίας και τις πάμπολλες ημερίδες και συνέδρια, που είχαν διοργανωθεί στη διάρκεια της ραδιοφωνικής άνοιξης. Παρά ακόμη το γεγονός ότι η Ελληνική Εταιρεία Τοπικής Ανάπτυξης και Αυτοδιοίκησης, ύστερα από ένα χρόνο εντατικής μελέτης, είχε παρουσιάσει μία ολοκληρωμένη πρόταση για τη δημιουργία τοπικών ραδιοσταθμών, μία στρατηγική για τη συμβολή του θεσμού της Τοπικής Αυτοδιοίκησης στην ανάπτυξη της τοπικής ραδιοφωνίας. Δυστυχώς οι γνώσεις και οι προτάσεις εκείνες

έμειναν στο ράφι, νεκρό γράμμα στα συρτάρια των δημοτικών αρχόντων. Οι δημοτικοί ραδιοσταθμοί, ή καλύτερα το μοντέλο της δημοτικής ραδιοφωνίας, που τόσο προβλήθηκε ως αντίπαλο δέος της κρατικής, από τη μία πλευρά, που χαρακτηρίζεται από τον έλεγχο του κράτους και τα προγράμματα εθνικής εμβέλειας, και από την άλλη της ιδιωτικής, η οποία, όπως είχε τονιστεί, λειτουργεί με βάση το κέρδος, σήμερα βρίσκεται περισσότερο από κάθε άλλο σε κρίση.

Αξίζει να επισημάνω ότι τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και ειδικότερα οι ραδιοσταθμοί, που πλεονεκτούν ως προς την αμεσότητα στη μετάδοση μηνυμάτων και τη δυνατότητα πολυφωνικής έκφρασης, ως επιχειρηματικές μονάδες διαφέρουν από όλες τις άλλες στο εξής: στο βαθμό που παρεμβαίνουν στο κοινωνικό γίγνεσθαι, δεν έχουν τόσο σημασία οι προθέσεις του κατόχου του μέσου παραγωγής, όσο η ποιότητα του τελικού προϊόντος, δηλαδή το πρόγραμμα (ενημέρωση, ψυχαγωγία). Η κριτική επομένως που ασκείται στην κρατική και την ιδιωτική ραδιοφωνία δεν πρέπει να επικεντρώνεται στον κρατικό έλεγχο, ή στο επιδιωκόμενο κέρδος, αλλά στις συνέπειες της διαχείρισης στην ποιότητα των προγραμμάτων. Κάτω απ' αυτό το πλαίσιο πρέπει να εξεταστεί και η δημοτική ραδιοφωνία. Δεν είναι τυχαίο ότι οι δημοτικοί ραδιοσταθμοί, και όχι οι τοπικοί, που δημιουργήθηκαν με τη συμβολή της Τοπικής Αυτοδιοίκησης, αντιμετωπίζουν οξύτατα προβλήματα στη χρηματοδότηση, το πρόγραμμα, την ακροαματικότητα και κυρίως στο IMAGE, παραπαίοντας ανάμεσα στους διαγωνισμούς και στην απόκτηση «εύκολων» ακροατών των ιδιωτικών και στην υπό νέους όρους εμφάνιση των κρατικών, που αναπροσάρμοσαν τα προγράμματά τους, λόγω του ανταγωνισμού. Το κυριότερο όμως δεν κατόρθωσαν να προωθήσουν, σε βαθμό τουλάχιστον ικανοποιητικό, το βασικό στόχο των μέσων μαζικής επικοινωνίας με τοπική εμβέλεια: την ανάδειξη των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της τοπικής κοινωνίας μέσα από την προβολή και την κινητοποίηση των μελών της και δεύτερον, τον κοινωνικό έλεγχο στη ροή των πληροφοριών.

Αν κρίνω, θεθαίως, με βάση την πολυμορφία των μηνυμάτων, έστω και κακής ποιότητας, η κατάσταση είναι σαφώς καλύτερη από την περίοδο, που το ραδιόφωνο λειτουργούσε κάτω από την αυστηρή κηδεμονία της κυβέρνησης. Ο πολλαπλασιασμός, ωστόσο, των ραδιοσταθμών δεν αποτελεί από μόνος του εγγύηση πλουραλισμού και πολυφωνίας. Συχνά μάλιστα χρησιμοποιείται ως πρόσφαση για την ομογενοποίηση της κοινωνίας. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση της «μάζας των ραδιοσταθμών», οι οποίοι διαφέρουν μόνον ως προς το όνομα και τη συχνότητα εκπομπής και μεταδίδουν πανομοιότυπα προγράμματα, που απευθύνονται στο μέσο ακροατή. Πρόκειται για κακότεχνες μικρογραφίες των πολιτιστικών βιομηχανιών και διεθνών Mass-Media, που επιβάλλουν μία ομοιομορφία στον τρόπο ζωής, σκέψης και δημιουργίας, χωρίς να υφίσταται κάποιος υπαρκτός πολιτιστικός δεσμός με την κοινωνία, στην οποία απευθύνονται.

Οι λόγοι της αποτυχίας των ραδιοσταθμών Τ.Α. γίνονται αντιληπτοί από μία σύγκριση του μοντέλου τοπικής ραδιοφωνίας, που είχε προταθεί και της ραδιοφωνικής πραγματικότητας. Εκ των υστέρων έγινε σαφές ότι υποδαθμίστηκε ένας παράγοντας. Το ραδιόφωνο, ως θεσμός, είναι το δοχείο που συσσωρεύει, ο καθρέφτης που αντικατοπτρίζει και προβάλλει όλα τα χαρακτηριστικά του πολιτικού συστήματος και του κοινωνικού γίγνεσθαι σε μία χώρα. Σε μία εποχή, συνεπώς, οικονομικής κρίσης, παρατεταμένης πολιτιστικής υποβάθμισης με έντονα τα στοιχεία του αμοραλισμού, του λαϊκισμού και της κομματικοποίησης, σε μία χώρα, όπου τα κινήματα κοινωνι-

κής κριτικής περισσότερο αναφέρονται σε συζητήσεις παρά αναπτύσσονται και όπου εξακολουθεί να ισχύει η αρχή του «είσαι ό,τι δηλώσεις», είναι ευνόητο ότι η δημοτική –και όχι μόνον– ραδιοφωνία θα έφθανε σ' αυτό το αποτέλεσμα.

Επιγραμματικά θ' αναφέρω τους παράγοντες, που οδήγησαν σ' αυτή τη ραδιοφωνική κρίση:

1) Το κράτος, παρά τις διακηρύξεις για αποκέντρωση και τους πανηγυρικούς για την ελεύθερη ραδιοφωνία, όχι μόνον αδιαφόρησε, αλλά τους τελευταίους μήνες έχει μία σαφέστατα εχθρική στάση με την επιβολή φόρων στα διαφημιστικά έσοδα. Το

νομοθετικό πλαίσιο είναι ατελές και, διάτρητο το προεδρικό διάταγμα, που καθορίζει μεταξύ άλλων τους κανόνες εκπομπής και λειτουργίας των ραδιοσταθμών. Οι επιτροπές δεοντολογίας δεν λειτουργήσαν ουσιαστικά ποτέ, διότι κανείς δεν γνωρίζει ποιες αρμοδιότητες έχουν και ποιες κυρώσεις δύνανται να επιβάλουν.

2) Η έλλειψη τεχνογνωσίας από τους επίδοξους ιδιοκτήτες Ρ.Σ., παράλληλα με την εμφάνιση «αετονύχιδων» στην αγορά, που πρόσφεραν προϊόντα συχνά δίχως προδιαγραφές, οδήγησε στα ύψη το αρχικό κεφάλαιο επένδυσης. Επιπλέον, τα υψηλά λειτουργικά έξοδα, λόγω του ανταγωνισμού (αθρόες προσλήψεις παραγωγών, δημοσιογράφων, ονομάτων από το χώρο της τέχνης, που έκαναν μεταγραφές από τον ένα ραδιοσταθμό στον άλλο κατά τα ποδοσφαιρικά πρότυπα) και το μοίρασμα της «διαφημιστικής πίττας» σε βαθμό τέτοιο, που για κάθε ραδιοσταθμό αντιστοιχούν ψυχία σε συνδυασμό με τον τρόπο λειτουργίας του διαφημιστικού κυκλώματος και την τοποθέτηση ανθρώπων άσχετων στα αρμόδια τμήματα των Ρ.Σ., έφερε την οικονομική δυσπραγία.

3) Ο επαγγελλόμενος κοινωνικός έλεγχος στους δημοτικούς ραδιοσταθμούς αντικαταστάθηκε στην πράξη από την κομματική κηδεμονία και την ελεγχόμενη πολυφωνία. Στους διαδημοτικούς κυριάρχησαν οι ισορροπίες των πολιτικών δυνάμεων με αποτέλεσμα να εκπέμπονται ευνουχισμένα μηνύματα του τρικομματικού συστήματος, ενώ οι περισσότεροι δημοτικοί Ρ.Σ. μεταβλήθηκαν σε φερέφωνα των δημάρχων και των πλειοψηφιών στα δημοτικά συμβούλια. Η εικόνα, βεβαίως, δεν άλλαξε με τη συμμετοχή προσωπικοτήτων στις διοικήσεις και την προσφορά ορισμένων ωρών από το πρόγραμμα σε ανθρώπους των γραμμάτων και σε εκπροσώπους κοινωνικών φορέων.

Η κοινωνική συμμετοχή περιορίστηκε στη μετάδοση τηλεφωνημάτων ακροατών. Η αμφίδρομη επικοινωνία, μία από τις βασικότερες αρχές της ελεύθερης ραδιοφωνίας, που, χάρις στο μέσο μπορεί να μετατρέψει μία μεγαλούπολη σε μία τεράστια πλατεία, όπου θα συζητούνται τα κοινά και θα ασκείται κριτική στα κέντρα εξουσίας, εκφυλίστηκε, πριν ακόμη εφαρμοστεί. Η πλατεία έγινε ζούγκλα όπου νεοβαπτισθέντες «ραδιοφωνατζήδες» και «πλανόδιοι» ακροατές εκτονώνονται με ανούσια ερωτήματα, (πολι)κάντικες φλυαρίες και επίπεδους προβληματισμούς προβάλλοντας ή απορρίπτοντας από θέση ισχύος απόψεις που δεν συμφωνούν με τη «γραμμή» του σταθμού. Ελάχιστες φορές τηρήθηκαν οι κανόνες της ραδιοφωνικής δημοκρατίας.

Το ζήτημα της σχέσης ανάμεσα στο ραδιοφωνικό πλουραλισμό, τη χρήση των τεχνικών μέσων και την υπεύθυνη πληροφόρηση έχει απασχολήσει ιδιαίτερα τους ελεύθερους ραδιοσταθμούς της Ευρώπης. Στην αμφίδρομη επικοινωνία πρέπει ν' αποφεύγεται η μονόδρομη ροή των πληροφοριών, το φιλτράρισμα και ο εξουσιαστικός λόγος, αλλά από την άλλη πλευρά ο συντελεστής του προγράμματος πρέπει να παρεμβαίνει αποστασιοποιημένα με τη διαμόρφωση του πλαισίου και του θέματος μέσα στο οποίο θα κινηθεί η συζήτηση.

5) Τα προγράμματα των ραδιοσταθμών τοπικής εμβέλειας ήταν ευθύς εξαρχής καταδικασμένα ν' αποτύχουν, εάν επιχειρούσαν να ανταγωνιστούν την πολυσυλλεκτικότητα των προγραμμάτων των κρατικών ραδιοσταθμών, που εκπέμπουν σε εθνικό δίκτυο, ή έστω των ιδιωτικών των αστικών κέντρων. Η αντιγραφή, όμως, επιδιώχθηκε από την πρώτη μέρα εκπομπής τους, ενώ περιχαρείς οι δήμαρχοι για το νέο απόκτημά τους υπογράμιζαν την ίδια στιγμή ότι θα προβάλλουν τα τοπικά στοιχεία. Κι όταν οι δυσκολίες από την έλλειψη σε μέσα, κεφάλαια και στελεχικό δυναμικό έφεραν το

αδιέξοδο, εμφανίστηκε το φαινόμενο της παράνομης δικτύωσης και της αποστολής ετοιμοπαράδοτων ταινιών από το κέντρο στην επαρχία. Για τους κρατικούς και τους ιδιωτικούς ραδιοσταθμούς των μεγάλων συγκροτημάτων, που εκ των πραγμάτων απευθύνονται σ' ένα ετερογενές κοινό με έντονες πολιτιστικές, μορφωτικές και κοινωνικές διαφορές, η προσαρμογή των μηνυμάτων τους στο «μέσο όρο» είναι αναγκαίο κακό. Για τους τοπικούς, όμως, ραδιοσταθμούς ήταν η αχίλλειος πτέρνα. Αντί να διαμορφώσουν τα προγράμματά τους με βάση τις τοπικές ιδιαιτερότητες, παρασυρόμενοι από το κυνήγι της ακροαματικότητας, εκπέμπουν ένα ποικίλο πρόγραμμα, που απευθύνεται στο μέσο ακροατή, αλλά δεν ικανοποιεί κανέναν.

6) Οι ραδιοσταθμοί στελεχώθηκαν από άτομα, που όχι μόνον δεν είχαν σχέση με το μέσο (αυτό μπορεί να είναι αποδεκτό, όταν ξεκινά ένας νέος θεσμός), αλλά δεν ενδιαφέρθηκαν να μάθουν τι σημαίνει παραγωγή προγράμματος. Οι ιδιοκτήτες προσέλαβαν ανθρώπους με κριτήρια κάθε άλλο παρά αξιοκρατικά, που αυτοχρίστηκαν δημοσιογράφοι, πολιτικοί σχολιαστές, παραγωγοί μουσικών εκπομπών, θεωρώντας ότι με τον τρόπο αυτό παρεμβαίνουν στην κοινωνία.

Το αποτέλεσμα: μία κακόγουστη, λαϊκίστικη παραφωνία με κύρια χαρακτηριστικά το θιασμό της ελληνικής γλώσσας και τη μουσική ομοιομορφία.

Ποιο το μέλλον της μη κρατικής ραδιοφωνίας στη χώρα μας;

Σίγουρα το ελεύθερο ραδιό-φωνο πνέει τα λοίσθια, όχι όμως και το μη κρατικό. Τη μερίδα του λέοντος θα πάρουν οι ιδιωτικοί ραδιοσταθμοί, κυρίως των μεγάλων συγκροτημάτων. Ήδη σε μία προσπάθεια να εγκαταλείψουν την πολυσυλλεκτικότητα, που χαρακτήριζε τα προγράμματα των περισσότερων, δίνουν έμφαση σ' ένα τομέα, αποκτώντας παράλληλα κι ένα στίγμα. Από τις έρευνες, άλλωστε, της FOCUS φαίνεται ότι οι Ρ.Σ., που εξειδικεύονται σ' ένα τομέα (μουσική για νέους, JAZZ, εμπορικές επιτυχίες, αθλητικές ειδήσεις, πολιτικό ρεπορτάζ, κ.ά.), ανεξαρτήτως αν συμφωνεί κανείς με το είδος λ.χ. της μουσικής και γενικότερα την ποιότητα του προγράμματος, διατηρούν σταθερά το δείκτη ακροαματικότητάς τους.

Αποφασιστικοί θα είναι οι επόμενοι μήνες για το μέλλον της δημοτικής ραδιοφωνίας. Οι νεοεκλεγέντες άρχοντες θα εξετάσουν πλέον σοβαρά αν οι σταθμοί τους είναι χρήσιμοι ή αποτελούν πολυτέλεια. Κατόπιν τούτου η πλειοψηφία θα κλείσει, ακολουθώντας με καθυστέρηση μιας δεκαετίας την αποτυχία των δημοτικών ραδιοσταθμών στην Ευρώπη. Υπάρχει πάντως κάποιο φως στην άκρη του τούνελ για τους εραστές του ραδιοφώνου και τους μη εφησυχασμένους. Δίπλα στους κρατικούς, που θα διατηρήσουν την πολυσυλλεκτικότητά τους, χωρίς το άγχος του κέρδους, και τους εμπορικούς ιδιωτικούς, μπορούν ν' αναπτυχθούν μικρές επιχειρηματικές μονάδες στα πρότυπα του κοινοτικού ραδιοφώνου. Υπάρχουν, βεβαίως, διάφορες μορφές κοινοτικών ραδιοσταθμών: συνεταιριστική, εταιρική με τη συμμετοχή της τοπικής Αυτοδιοίκησης, διευκολύνσεις, που δίνονται από ιδιώτες και επαγγελματίες. Ποια είναι η κατάλληλη για τα ελληνικά δεδομένα είναι το ζητούμενο. Οι ραδιοσταθμοί αυτοί μικρής εμβέλειας, στηριζόμενοι στον ημιαπαγγελματισμό, μπορούν ν' αναπτύξουν ένα δίκτυο ανταλλαγής πληροφοριών και προγραμμάτων, ενώ ο χαρακτήρας τους θα είναι κυρίως παρεμβατικός.

Από ορισμένους θεωρείται κοινωνικά επικίνδυνη η εξειδίκευση ενός Ρ.Σ. σ' ένα τομέα, που θα ικανοποιεί επομένως κατ' εξοχήν τις ανάγκες και τα «γούστα» μιας φέτας του ακροαματικού κοινού. Διότι, όπως υποστηρίζουν, αποτρέπεται η δυνατότητα επαφής των υπόλοιπων ακροαμάτων με ενδιαφέροντα έξω από την προσωπική τους

σφαίρα και κατά προέκταση η διεύρυνση του πολιτιστικού τους ορίζοντα. Η άποψη, ωστόσο, που υποστηρίζει ότι μ' αυτόν τον τρόπο το ραδιόφωνο γίνεται ρατσιστικό, δεν λαμβάνει υπόψη ότι είναι προτιμότερο να έχει κανείς απέναντί του ένα διαυγές ραδιοφωνικό τοπίο, όπου τα χρώματα της ίριδος ξεχωρίζουν, παρά μία γκριζα ομοιομορφία. Η γοητεία του ραδιοφωνικού μηνύματος δεν εξαρτάται μόνον από το περιεχόμενο, αλλά και τον τρόπο μετάδοσης. Το ραδιοφωνάκι του σπιτιού μας, άλλωστε, συλλαμβάνει τα μηνύματα των περισσότερων ραδιοσταθμών και ο δέκτης-υποκείμενο, όλοι εμείς δηλαδή, διαθέτουμε ένα ισχυρότατο όπλο άμυνας: την ελευθερία επιλογής. Αρκεί μία απλή κίνηση για να αλλάξουμε συχνότητα, αναζητώντας το διαφορετικό στη μπάντα των ερτζιανών.